

Alberto Carrillo-Linares (ed.), *Depurados, represaliados y exiliados. La pérdida universitaria durante el franquismo*, Comares Historia, Granada, 2021, 168 pp.

En les dues últimes dècades els estudis sobre la universitat i l'oposició estudiantil durant la dictadura franquista han fet un salt considerable. Ja en ple procés de canvi polític, el treball de José María Maravall (1978) havia assenyalat la significació de l'oposició política a la universitat. Tanmateix, després d'unes dècades de letargia, va ser a partir de la dècada dels anys noranta del segle passat, a redós d'un seguit d'estudis que contràriament al discurs oficial i fins al moment hegemònic del final de la dictadura i la Transició a la democràcia es posava en relleu la importància dels moviments i la mobilització social en la crisi del franquisme, que els moviments socials i entre ells els universitaris van tornar a prendre protagonisme. En primer lloc, en diversos estudis sobre el final de la dictadura en què, juntament amb el moviment obrer, els estudiants hi tenien una presència destacada i a continuació, ja entrat el segle XXI, també amb un bon nombre d'estudis monogràfics.

Entre els estudis monogràfics amb què contem fins al moment, podem destacar diverses obres de conjunt que van obrir camí. Treballs com *Disidencia y Subversión: La lucha del régimen franquista por su supervivencia* (2004) de Pere Ysàs tot i que no és un treball estrictament sobre moviment estudiantil; *Estudiantes contra Franco* (2007), d'Elena Fernández Sanoica, Miguel Ángel Ruiz Carnicer i Marc Baldó o *Rebelión en las aulas* d'Eduardo González Calleja, les quals continuen sent les principals obres de conjunt. A aquests treballs els han seguit un conjunt de tesis doctorals que partint de la hipòtesi de la significació de la mobilització universitària durant la dictadura han fet aportacions fonamentals en el seu estudi a partir de l'estudi de cas de diverses universitats de l'Estat. Contem ara com ara amb importants recerques sobre la Universitat de Madrid, València i Sevilla o fins i tot de centres més petits com Salamanca.

Al mateix temps, però, són notables els buits encara per emplenar en l'estudi de la universitat i els moviments estudiantils durant el franquisme, tant geogràfics com temàtics, és el cas per posar només dos exemples dels estudiants no universitaris o de les diverses universitats laborals, entre molts altres. Algunes d'aquestes qüestions fins al moment menys estudiades van

ser objecte de les *III Jornadas Educación y Franquismo*, celebrades a la Universitat de Sevilla el 2018, de les quals el treball *Depurados, represaliados y exiliados. La pérdida universitaria durante el franquismo*, coordinat per l'Alberto Carrillo-Linares, en recull diverses ponències. Entre les qüestions que aquestes jornades van centrar la seva atenció, com reflexa també la publicació consegüent, destaquen la depuració universitària de la dècada dels quaranta, «una verdadera sangría humana e intelectual para la universidad»; el paper de la dona a la universitat franquista, no només amb estudis de cas sinó també amb una notable presència entre els testimonis; l'exili de nombrosos professors o la repressió continuada fins al final de la dictadura, atenent com «la colaboración entre las diversas instancias y organismos fue un modus operandi común en la represión contra los estudiantes».

A partir d'aquests centres de gravetat aquest treball fa un recorregut per més de quaranta anys d'història de l'oposició universitària al franquisme. Una mirada posada especialment en el cas de Sevilla, tot i que no en exclusiva, però amb una voluntat en tot moment d'analitzar fenòmens a escala estatal. Com bé la presenta l'Alberto Carrillo-Linares no es tracta a més exactament del que hem convingut establir com una obra acadèmica, tot i que al meu entendre té un notable interès acadèmic. M'explico. El treball conjuga capítols de reputats historiadors sobre la qüestió —el mateix Carrillo-Linares o també Miguel Angel Ruiz Carnicer són referents indiscutibles—, amb aportacions memorialístiques de diversos testimonis directes. El que conforma una comunió de veus que en molt bona mesura es complementen i que ens permeten fer un viatge en el temps a través dels seus protagonistes. Al mateix temps, el context històric que aporten diversos historiadors i especialment el capítol inicial d'Alberto Carrillo-Linares, resulta imprescindible per compensar possibles oblots i deformacions memorialístiques.

Tot i que el llibre no segueix una estructura clarament cronològica, si observem aquest viatge en el temps des d'aquest punt de vista, podem fer un recorregut històric i memorialístic per la universitat espanyola des de la dictadura de Primo de Rivera fins a la mort del dictador Francisco Franco. Iniciaríem aquest viatge en el temps amb la *Federación Universitaria Escolar* (FUE) a la Universitat de Sevilla durant la dictadura de Primo de Rivera i la Segona República, de la mà de Leandro Alvarez Rey, i també amb l'estudi de Consuleo Flechas amb un ampli recorregut històric des de a l'inici del segle xx sobre les universitàries a la Facultat de Dret en aquesta mateixa universitat. Continuaríem després cronològicament amb l'experiència de Nicolás Sánchez-Albornoz a la FUE dels anys quaranta. En el seu capítol en lloc de centrar-se en la coneguda fuga del camp de treball de Cuelgamuros, resulta molt més interessant l'aproximació que fa a la relació entre interior i exili a partir de les delegacions espanyoles als dos primers congressos de la Unió Internacional d'Estudiants (UIE) just acabada la Segona Guerra Mundial. Després de la FUE, pel que fa als anys quaranta, tenen una notable presència en el treball les depuracions i exilis de professors universitaris, i fins i tot execucions com les dels rectors de les Universitats de Granada, Salvador Vila, d'Oviedo, Leopoldo Alas Argüelles o de València, Juan Peset Aleixandre. Pel que fa als més de mil cent professors depurats (el quaranta per cent del total), Albina Pérez estudia el cas de la Universitat de Lleó i Yolanda Blanco el de València, en el seu cas a partir de la figura del professor Mariano Ruiz-Funes. La figura de Ruiz Funes li serveix a més per a fer-nos una interessant aproximació a la *Unión de Profesores Universitarios Españoles en el Extranjero* i la seva primera reunió a L'Habana el 1943.

Aquest recorregut memorialístic i històric per la universitat durant el franquisme fa el salt a la dècada del cinquanta amb el capítol de Miguel Ángel Ruiz Carnicer, amb el relat d'una joventut en trànsit amb una perspectiva generacional. Des de la «generació del SEU» nacional-catòlica i «autoresponsable de que los principios joseantonianos presidieran la construcción del nuevo régimen» fins al sorgiment del dissentiment estudiantil amb la dictadura i finalment oposició, «una generación marcada por la represión abierta». Per a Ruiz Carnicer aquesta evolució dels universitaris durant la dictadura mostra «hasta que punto fue relevante el papel de los estudiantes para entender la dinámica de evolución del franquismo y del cambio social», entenent que el final de la dictadura suposarà també «unes décadas de democratización social que se encuentra con la cerrazón política de la dictadura, cada vez más acosada y con la sensación de que el terreno es cada vez menos firme y que la subversión está ganando terreno». El capítol de Ruiz Carnicer aporta alhora d'important context històric per als relats d'experiències personals que es succeeixen a continuació.

Entre els relats personals d'aquesta generació de l'antifranquisme destaquen, per començar, la politització que portarà a la formació de diverses organitzacions polítiques amb una notòria importància en el Tardofranquisme i les primeres dècades de la democràcia a Andalusia i a l'Estat. En primer lloc, el text d'Alejandro Rojas-Marcos sobre el «SEUato» independent de Sevilla, el que resulta una bona i primerenca mostra de com els càrrecs representatius del SEU van servir com espai de politització, fins i tot de delegats que hi havien entrat amb motivacions exclusivament acadèmiques. La lluita de Rojas-Marcos i diversos companys de facultat per autogestionar les quotes que els estudiants pagaven obligatòriament al *Sindicato Español Universitario* (SEU) ho destaca com un primer element de politització de qui acabarà sent fundador uns pocs anys més tard, el 1965, del Partit Andalusita. També sobre la seva pròpia experiència a la universitat dels anys seixanta versa el text de Luís Yáñez-Barnuevo, en el seu cas es centra en el procés de formació de les Joventuts Socialistes les quals seran el germen de la important organització sevillana de PSOE amb noms com el d'Alfonso Guerra entre els seus promotors i amb un notable poder arribada la democràcia: un president del govern, Felipe González; quatre presidents de la Junta d'Andalusia, Rafael Escudero, José Rodríguez de la Borbolla, Manuel Chávez i José Griñán; tres alcaldes de Sevilla, Luis Uruñuela, Manuel del Valle i Alejandro Rojas-Marcos i un president de la diputació, Miguel Ángel del Pino.

Els textos de la dècada dels seixanta continuen amb dos relats d'experiències personals centrades en l'any 1968: el de Pilar Alegria, estudiant en aquell moment de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Sevilla, qui considera que el seu maig del 68 va ser al març d'aquell mateix any, quan la lluita estudiantil a la ciutat farà un salt considerable en solidaritat i amb una «brutal» repressió. I també el text de Bartolomé Clavero, expedientat en aquests esdeveniments. Finalment, tanquen el llibre dos textos dedicats a la dècada dels setanta. El text d'Isidoro Moreno, dedicat a l'important moviment de Professors No Numeraris (PNN) que va tenir lloc al conjunt de l'estat els últims cursos de dictadura, encara molt mancat d'estudis. I, en últim lloc, tancaria aquest viatge en el temps que hem iniciat amb la FUE l'any 1928, el text de Rafael Navarrete centrat en la protesta estudiantil a Sevilla els últims anys de la dictadura, posant l'èmfasi en els esdeveniments del curs 1974-1975, especialment rellevants a la universitat sevillana. Esdeveniments on es succeiran assemblees multitudinàries, manifestacions al carrer i que finalitzaran amb l'ocupació del Palau de San Telmo.

Jordi Sancho Galán

Université Paris 8 (Vincennes Saint-Denis) / UAB (França - Espanya)